

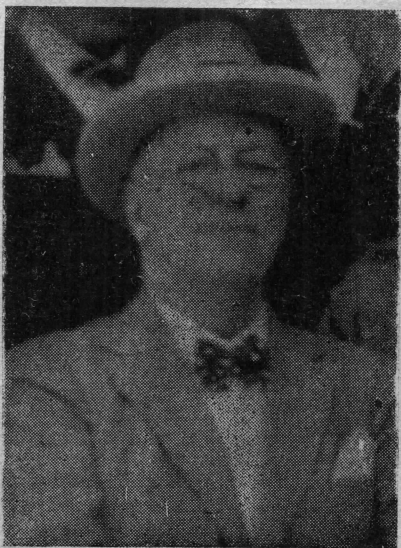
Korjeni stvaralaštva Iva Vojnovića

Prof. Ivo Visković

U slučaju Iva Vojnovića, kao i u slučaju svakog darovitog i ujedno velikog građanina pisca-realiste, — povodom stogodišnjice njegova rođenja — možemo nabaciti jedno pitanje, ili, bolje reći, problem:

— Gdje leže korijeni Vojnovićeva stvaralaštva?

Na to pitanje možemo odgovoriti ako prvo pomnivo prelistamo stranice opusa njegovog velebnog djela, ako proučimo i revidiramo sve ili najveći dio kritičkih ocjena i sudova o tom djelu — a ova stogodišnjica je za to najbolja prilika! — i ako osmotrimo Vojnovića čovjeka i pripadnika svoje klase (prema sudu savremenika, s posebnim osvrtom na njegovu ljubav prema rodnom Dubrovniku,

Ivo Vojnović
pjesnik mora

njegovoj prošlosti i perspektivama njegove budućnosti, piševoj osobnoj ljubavi prema dubrovačkom moru i prirodi tog čudesno lijepog grada uopće!) i takvog, autentičnog Vojnovića usporedimo s Vojnovićem piscem-umjetnikom visokog ranga.

Tvorac i reformator srpskog književnog jezika i prapovisa Vuk Stefanović Karadžić, koji je o sebi, pored ostalog, rekao i ovo: »Mene je revnost k rodu mome obodрила i prinudila me da zažmurim i da jedanput tumaram glavom kroz ovo trnje, makar na onu stranu sav poderan i krvav izišao...« — taj čovjek, borac rijetke ustrajnosti i jedinstveni pisac u nas, koga nazivaju s apsolutnim pravom »ocem nove srpske književnosti«, iznio je u jednom pismu svom učitelju i savjetodavcu Slovcu Jerneju Kopitaru i ovu dubokoiskustvenu i oštroumnu misao »Teška je to stvar kad se čovjeku iz djetinstva štogod u pamet utvrdi«.

Eto to bi, možda, po našem shvaćanju, bio najbolji odgovor na nabučeni problem: ispitati korijene stvaralaštva Iva Vojnovića!

Svako ko je čitao (ili gledao u teatru) Vojnovićeva djela, mogao bi, makar i djelomično, na osoben način odgovoriti na to pitanje — problem. I mi smo ovom prigodom postavili sebi u zadatak samo impresivno ukazati na utjecaje, koji su formirali Vojnovića — umjetnika i ukazati uzgred na značajke njegovog epohalnog djela, kao i na propuste i pravilnosti naše kritike.

Općenito se uzima i naglašava da su najjači i najtrajnije dojmovi, koji se stiču u djetinjstvu u roditeljskoj kući, u krugu najbližih. To je i najprirodnije. U domu se

razvija ljubav prema obitelji, zavičaju, narodu i domovini. Logički — to važi u svakom slučaju i za Iva Vojnovića.

Događaji, koji su potresli Dubrovnik, a ujedno i naš narod, nipošto nisu mogli ostati nezapaženi u tako čestitoj obitelji jednoga Konstantina Vojnovića (1832—1903), znamenite ličnosti ovoga kraja, jednog od vođa Narodnog preporodnog pokreta, a uz Miholiva Pavlinovića, dra Miha Klaića, Stjepana Mitrova Ljubiše i Natka Nodila — jedne od najvećih figura rodne Dalmacije. Taj istaknuti prvak i borac protiv italijanizacije i talijanaša-autonomaša i svih njihovih simpatizera i pripuza-laktaša »bio je skup svih vrlina i najnepokolebljiviji značaj koji se ikad rodio u našoj zemlji«. (O dru Kostu Vojnoviću, pored njegova sina Luja, pisali su i mnogi drugi, a i dr. Ferdo Šišić u Radu Jugoslavenske akademije, br. 24.). Kostina supruga, odnosno majka Ivova i još troje djece, rođena pl. Seragli, bila je »jedna idealna žena, blaga, ljubazna, malo romantična, izuzetne kulture, odgojena od više učitelja, crtačica prvog reda, pristupačna svim najrafiniranim manifestacijama ljepote, milostiva, spremna da pomogne svakome i ujedno velika radnica«.

O slavi i moralnoj veličini Dubrovniku u vrijeme Republike, o svim peripetijama, Scilama i Haribdama kroz koje je morao proći taj Dubrovnik da bi se, zahvaljujući mudrosti i lukavosti svojih upravljača, održao na tezulji Zapad-Istok*) oprezno postupajući s Turcima koji su nadržali i u Centralnu Evropu, kojima je morao plaćati obavezni danak, a i s Mlečanima, koji su u svojoj drskosti svojatali čak i otok Lokrum i u ludoj konkurenciji prijetili uništenjem dubrovačke privrede, ugrožavajući njegovu slobodu i nezavisnost, o velikom, katastrofalnom zemljotresu 1667. g., kojom prilikom je postradao ne samo grad i predgrađe, nego i flota u Staroj luci, škar u Gružu i brodovi koji su čekali na popravak u njemu, o intrigantskoj akciji Venecije protiv Dubrovačke Republike, jer ista nije pristupila kao član savezu Kršćanske lige u ratovima protiv Turaka (1683—1699), što je lukava Venecija htjela iskoristiti kao motivaciju za opravdanje eventualnog zauzeća teritorija Republike Sv. Vlahu, na što su se oni spremali; o raznoraznim neprilikama, u kojima se nalazila Dubrovačka Republika u XVIII. st. za vrijeme ratova između velikih sila, zatim, u vrijeme rusko-turskog rata (1711.) i mletačko-turskog rata (1718), i morala se držati po strani da ne bi navukla na sebe bilo čiji gnjev; o podizanju nove, moćne trgovačke flote sredinom XVIII. stoljeća u Dubrovniku, kojom on doživljava svoju novu Renesansu, o pomorstvu kao vječito najznačajnijoj grani dubrovačke privrede i najvećim izvorom njegovog blagostanja; o neželjenoj i kobnoj francuskoj okupaciji, kojom je likvidirana sloboda i nezavisnost Republike: o Bečkom kongresu 1814—1815. kojim je dosuđeno da Austriji pripadne uz one hrvatske i slovenske zemlje koje je osvojio Napoleon, a među njima i teritorij Dubrovačke Republike, koji je podunavska monarhija zaposjela još početkom 1814, proglašivši ga svojim posjedom — o svemu tome i u vezi s time mogao je Ivo Vojnović još kao dječak slušati u roditeljskom krugu (Dubrovnik-Split-Zagreb), a zatim u djedovskom domu u rodnom Dubrovniku. A docnije čitanjem, putovanjima i susretima s ljudima našim i stranim, on je sve više obogaćivao te prve spoznaje (saznanja).

Eto tu bi bili korijeni Vojnovićevu stvaralaštvu; tu je začetak te »teške stvari kad se čovjeku iz djetinjstva štogod u pamet utvrdi« — kako napisa Vuk Karadžić. A

*) Priličan materijal o toj problematici sadrži zbornik »Dubrovačko pomorstvo«.

Iva Vojnoviću se itekako »u pamet utvrdilo« sve to obilje utisaka, sve te madalačke reminiscencije; s njima je rastao, živio, patio, stradao, oduševljavao se i, makar na momente, bio s njima sretan — u njemu, izrazitom talentiranom umjenciku je sve to sazrijevalo i dozrelo, i to kao plod tih spoznaja, unutarnjih manifestacija i patriotizma i ljubavi prema zavičaju — darovao našoj književnosti, a ona je primila u dragocjenu kulturnu baštinu njegova kazališna djela, među kojima prvenstveno njegovo neosporno najbolje djelo »Dubrovačku trilogiju« po kojoj je on još za života, zahvaljujući sudu naših najvećih i najobjektivnijih kritičara (Matoš, Škerlić i dr.) smatran savremenim klasikom. A uz Cankara, Nušića i Krležu smatra se najboljim jugoslavenskim dramatikom.

Velika, upravo fanatična ljubav Iva Vojnovića prema svom rodnom Dubrovniku, djedovskom domu, dubrovačkim pejzažima s posebnim akcentom privrženosti dubrovačkom moru, ogleda se iz prvih, naivno-sjetnih redaka »hrvatsko-zagrebačkog žargona« 1875. g., u kojima izbjija na videlo neobično jaka nostalgija za njega — najmiliji žal — utočište, u kojemu je uvijek i s novom nadom pokušavao da otrese sa sebe sve svoje brige i tegobe, neprekidno žudeći za novim, raskošnim proljećem, novim prirodni dahom:

»Dakle te ne ću vidjet više? Vajmeh! Srce mi kida ota miš' bijesna. Plakat mi suze ne će, stenjem jadan pod teškom boli. — S bogom nade moje, s bogom! Ne dodjte više mutit dušu, kâ ljubi ož žarko vaše varne oči. — O, hridi! More!... gospo moja!... Pile, Stradan, grade mog rođenja, vidjet ne ću vas više! — Oj prokleta sudbo, zašto si kivna što ja ljubim mjesto mladosti moje? Od boga nijesi huda, jer svertruješ nezasićenim crvom. Ipak... Ti blaža možeš biti... jošte vrati mi nadu! Vaj, obistini sanke!...«

Uz ove Vojnovićeve retke, pisane iz Zagreba iste godine kada se u Dubrovniku susjednoj Hercegovini raspalmsao ustanak za oslobođenje od Turaka pod vodstvom vojvoda Luke Vukalovića i Iva Musića, u kome su učestvovali i Srbi i Hrvati, pretežno seljaci, i kada je nekoliko godina docnije uslijedila Filipovićeve austrijska okupaciona vojna, — trebalo bi svakako naglasiti, da je 18-godišnji Ivo Vojnović pozorno pratio razvoj događaja tih historijskih dana (1875—1878) i brigao se o sudbini svoga voljenog Dubrovnika, od koga je — kako se razabire iz citiranih redaka — bio odsječen »prokletom sudbom« — kako on doslovce veli — t. j. sticajem okolnosti.

A evo kako su se odvijale okolnosti u njegovoj obitelji. Njegov otac, Kosto, dvije godine poslije položenog doktorata u Padovi — kada je njegovom sinu Ivu bilo jedva godinu dana — po savjetu nekih prijatelja — Dubrovčana, preselio je svoju advokatsku kancelariju u Split, — »u ondašnju tvrđavu dalmatinske autonomnaške, kasnije talijanske stranke pod vrlo borbenim načelnikom drom Antunom Bajamontijem« (1858). Međutim, »u oktobru 1874. — kako pripovijeda Ivov brat Lujo u »Spomenima o bratu« — »naša se porodica iz Splita preseli u Zagreb. Moj otac bješe pozvat na katedru najprije krivičnoga pa građanskog prava tek osnovanog Univerziteta u Zagrebu. U ono su vrijeme vladali u Hrvatskoj ban Ivan Mažuranić i đakovački vladika Josip Juraj Strossmayer. Usprkos uvjerenjima Franja Račkoga, da će se Kosto Vojnović vrlo teško riješiti određi se bogatijih prihoda svoje advokatske kancelarije, — naš se otac ipak riješi iz čisto idealističkih pobuda da prihvati Strossmajerov poziv, jer mu je vječita borba sa splitskim talijanašima u Spljetu i u Dalmatinskom saboru, — gdje od g. 1861. bijaše narodni poslanik najprije za grad Korčulu, pak za Kotor i najzad za Makarsku, — bila dosadila...«

I tako je dr. Kosta Vojnović, prvi profesor pravnog fakulteta novoosnovanog Sveučilišta u Zagrebu, sa suprugom i djecom 1874. g. preselio u Zagreb. Ali isto tako, kao i iz Splita, i iz Zagreba je Kostina supruga sa djecom učestalo navraćala i prebivala u Dubrovniku, jer nostalgija za morem, dubrovačkim morem i djedovskim domom — bila je jača od svega. A taj, djedovski dom »spavaše kod malog vrta (iza katedrale) obraslog ljubidrazima, dalijama i vihojlama...« A posjeti Lokrumu, Gružu, Lapadu, Rijeci Dubrovačkoj, Zatonu, Trstenom i drugim neizmerno lijepim zaljevima i otocima dubrovačkog područja, a ponaјviše boravci i djedovskom domu, gdje se po-

navljahu intimne večerice kad bi djed jedva čekao da pročita posljednji broj »Revue des Deux Mondes«, s viridinkom u ustima, lijep kao Apolon, pak razgovori s bakom pri jutrošnjoj kafi sa »skorupom« iz njenih uspomena o Republici (ona se bješe rodila godine 1800, tačno šest godina prije Lauristonovog ulaza u grad), — bile su to sve prve iskrice od presudnog utjecaja za pisanje »Dubrovačke trilogije« Iva Vojnovića, a i za »Pad Dubrovnika« brata mu Luja. Na Vojnovića je — pored izvjesnih svjetskih klisika, koje je rano čitao — od dubrovačkih pisaca najviše utjecao Mato Vodopić, autor Tužne Jele, Robinjice, Na Doborskim razvalinama i Marije Konavočke. Uostalom, Vojnović je to i sâm priznao, ističući, da ga je sjena dobroga i plemenitog dum Mata neprestano pratila od prvoga do posljednjeg njegova djela iz dubrovačkog života. Eto tu, dakle — svakako, zar ne? — vjerujemo najviše samom piscu! — leže korijeni stvaralaštva Iva Vojnovića!

U Zagrebu je, god. 1880. pod pseudonimom objavljeno u ondašnjem vodećem hrvatskom časopisu »Vijenec« prvo Vojnovićevo štampano djelo — novela **Geranium**. I to zahvaljujući Ivinom ocu dru Kosti, o čemu Ivo sâm kaže: »Ne bi mi ni došlo na pamet da ga (t. j. rukopis te novele) objelodanim, kad me ne bi moj mili otac bio iznenadio odnesavši jednog dana moj manuskript Augustu Šenoi e da bi mu on in camera caritatis, kazao: Vrijedi li što god to »brškanje« mog Iva? — Odgovor majstora hrvatskog romana bi, da je **Geranium** počeo izlaziti u prvom broju Vijenca godine 1880.«

Na taj način Ivo Vojnović je postao pisac — suvremenik hrvatskih realista: Kumičića, Novaka, Kovačića, Kozarca, Leskovara i t. d. a i nadživjeli su ga čak dvojica od njih Đalski (umro 1938) i Leskovar (umro 1949 g.).

Iza **Geraniuma** nizala su se jedno za drugim brojna Vojnovićeva djela: pripovijesti **Perom i olovkom** (1885), **Ksanta** (1887) i t. d., a onda ga je svega apsorbirala drama: **Psyche** (1889), **Ekvinocijo** (1895), **Dubrovačka trilogija** (1902), **Smrt majke Jugovića** (1906), **Gospodja sa sunčokretom** (1912), **Lazarevo vaskrsenje** (1913), **Imperatrix** (1914), **Maškarate ispod kuplja** (1922), a pisao je i sonete (**Lapadski soneti**), kazališne osvrte, lirske zapise i t. d. **Akordi**, (1918).

Što se tiče njegove proze, ona je zaista vrlo malo zapažena od naše književne kritike. Naprotiv, — uz izvjesne izuzetke — naši literarni kritičari su s omalovažavanjem pisali o Vojnovićevoj prozi, iako ona, po našem mišljenju, naročito po veoma sugestivnim opisima dubrovačkih pejzaža i po živim dijalozima zasluđuje veću pažnju.* Zato trebalo bi da se i u našim školama govori

Stradanje Iva Vojnovića po austrijskim tamnicama (o odnosu Austrija-Dubrovnik pisao je u »Našem moru« kapl. Luko Vidak), u toku Prvog svjetskog rata, kojom prilikom jo izgubio očni vid, najočitiji je dokaz njegovog rodoljublja i ljubavi i simpatija prema bratskom srpskom narodu i svim jugoslavenskim narodima. No, ne može se nikako oprostiti niti opravdati Vojnovićevo »srastanje« sa režimom »kraljevine SHS«, koji je ugrožavao čak i opstanak i samobitnost makedonskog, hrvatskog i ostalih naših naroda. To važi pogotovo za posljednje godine njegova života, jer on, koji je dizao glas protiv Austrougarske, nije digao glas protiv takvog režima, koji je bezskrupulozno gazio prava naših naroda, u vrijeme kada su se sa strane velikosrpske korumpirane buržoazije čuli povici: »Šta hoće ti — Hrvati?«. U to vrijeme Vojnović je šutio, a spremao se novi »Kroatenlager« (Krležin izraz), nemilosrdni progoni progresivne jugoslavenske omladine, Vidovdanski ustav, Obznana, Šestojanuarska diktatura i sve ono što je dovelo do krvoprolića u Drugom svjetskom ratu. Na Iva Vojnovića je famozni utjecaj vršio njegov

* I pored toga, što je na Vojnovića (u vrijeme kada su ostali hrvatski pisci sljedili metod Turgenjeva, Tolstoja, Gogolja, Balzaca, Zole i dr. francuskih i ruskih realista — klasika) — vršio presudan utjecaj Gustv Flaubert (što je i sâm istaknuo!) — on je svoj i originalan i u opisima i dijalozima. Njegova proza miriše po rodnom kraju. o njoj više i da se kvalitete te proze izrazitog, talentiranog noveliste iznose ilustrativno na pojedinim ulomcima iz tih njegovih pripovijedaka, bolje reći, iz njegove pjesničke proze.

brat Lujo, koji je bio ranije skutonoša i crnogorskog, i srpskog i bugarskog monarha, pa je time nastavio i u vrijeme između dva rata.

Međutim, u neobjavljenoj Vojnovićevoj korespondenciji može se naći i svijetlih momenata, naročito što se tiče njegovog svesrdnog zalaganja da naše čisto etničke krajeve i dio našeg Jadrana ne dodijele velesile Italiji. A i oštra kritika Iva Vojnovića odjekuje već prvih godina iza prvoga svjetskog rata iz tih njegovih pisama. Tako, na pr. i u pismu od 14. XII. 1921. g. iz Nice Ivo Vojnović piše Emi Krstelj: »Da je naša država u drugim rukama, osobito što se tiče »spoljašnjih poslova«, ne bi imô dobiti čušku za čuškom i nogu za nogom« i t. d. (Vojnović je i umro u bijedi, a djedovska kuća prodana u I. svjetskom ratu).

Njegov povratak iz Francuske učinio ga je oportunistom, tako da je navukao na sebe mnoge ljage. Te sjenke u Vojnovićevom životnom putu učinile su, da je najveći hrvatski i jugoslavenski savremeni pisac **Miroslav Krleža**, obračunavajući između dva rata s trulom buržoazijom, donekle »obračunao« i s Ivom Vojnovićem (u svojoj **Književnoj republici**) kao s beskičmenjakom, oportunistom,

kompromiserom i tome sličnom. Ali Krleža je, kao najpozvaniji, svjestan trajne umjetničke vrijednosti izvjesnih Vojnovićevih djela, odredio mjesto koje mu pripada u razvoju hrvatske i jugoslavenske književnosti (u svojim zapisima o našoj drami, a isto tako i Marijan Matković u radu »Hrvatska drama XIX. stoljeća). Također i akademik **Antun Barac** je izrekao svoj sud o Vojnoviću: da je on po svojim najboljim dramama (**Ekvinocijo i Dubrovačka trilogija**) bio najveći hrvatski dramatik, a to je Vojnović i ostao sve do pojave Krležinog ciklusa **Glembajevi**, što znači, da je Vojnović naš najveći građanski dramatik.

A sada, na kraju, pošto smo ispitali korijene Vojnovićeva stvaralaštva, možemo naglasiti: da korijeni tog stvaralaštva leže u dubrovačkom milieu, jer su najbolja Vojnovićeva djela po kojima je on i danas još živ, djela iz dubrovačkog života. Ona su suštinski prožeta realističkom i lirskom supstancom usprkos njegovih klasnih simpatija i poetizacije aristokracije (isti slučaj s Balzacom, Dalskim, Leskovarom i t. d.) — u kojima su snagom njegove darovitosti umjetnika snažno odražene sveukupne manifestacije svih slojeva dubrovačkog područja i života koji se na njemu tokom stoljeća odvijao i snažno odrazio stvarnost svoga vremena, a i epohe, koja joj je prethodila.